

ARCHEOLOGISCHE PROSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM

HALEN - MARKT

J. CLAESEN & B. VAN GENECHTEN
SEPTEMBER 2016

COLOFON

Opgraving ☐
Vergunningsnummer:
Datum aanvraag:
Naam aanvrager:
Naam site:

Prospectie ☒
2015/455
30/09/2015
Jan Claesen
Halen - Markt

Project

Archeologische prospectie met ingreep in de bodem – Halen - Markt.

Opdrachtgever

Erik Van Vlasselaer
Kauwplasstraat 1
3545 Halen

Opdrachtnemer

ARCHEBO bvba
Merelnest 5
B-3470 Kortenaken, België
BE 0834.280.172

+32 (0)499/24.65.89
info@archebo.be

Projectuitvoering

Jan Claesen, ARCHEBO bvba
Ben Van Genechten, ARCHEBO bvba

ARCHEBO-rapport 2015/027
ISSN 2034-5615

© 2016 ARCHEBO bvba

ARCHEBO aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijke toestemming van de opdrachtgever.

Inhoud

ADMINISTRATIEVE FICHE.....	i
1. INLEIDING.....	1
2. PROJECTBESCHRIJVING	1
3. GEOGRAFISCHE & BODEMKUNDIGE SITUERING.....	3
4. HISTORISCHE ACHTERGROND	6
5. ICONOGRAFISCHE & CARTOGRAFISCHE BRONNEN	8
6. ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	12
7. NIEUWBOUWPLANNEN	20
8. CONCLUSIE(S) BUREAUONDERZOEK	22
9. METHODE	22
10. RESULTATEN PROEFSLEUVEN	23
10.1. ARCHEOLOGISCHE NIVEAUS.....	23
10.2. ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN STRUCTUREN.....	23
10.3. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN	27
11. EVALUATIE, WAARDERING EN AANBEVELINGEN	27
11.1. Evaluatie en beantwoording onderzoeksvragen.....	27
11.2. Waardering.....	30
11.3. Aanbevelingen	30
12. BIBLIOGRAFIE.....	30
13. BIJLAGEN.....	31

ADMINISTRATIEVE FICHE

Opdrachtgever		Erik Van Vlasselaer	
Uitvoerder		ARCHEBO bvba	
Vergunninghouder		Jan Claesen	
Bewaarplaats archief		Erik Van Vlasselaer	
Bewaarplaats vondsten		Erik Van Vlasselaer	
Vergunningsnummer		2015/455	
Projectcode		HAMA	
Vindplaatsnaam		Halen, Markt	
Locatie	Provincie	Limburg	
	Gemeente	Halen	
	Deelgemeente	Halen	
	Plaats	Markt	
Lambertcoördinaten	1	x	202310,52
		Y	182324,18
	2	x	202302,47
		Y	182318,46
	3	x	202339,46
		Y	182263,93
	4	x	202349,05
		Y	182266,66
Kadaster (CadGIS 2015)		Afd.1, sec. B percelen : 751L & 754D	

Kaart onderzoeksgebied

Opmerking: Er is een verschil in de perceelsgrenzen wat betreft perceel B7511 op het kadastraal uittreksel en de perceelsgrenzen zoals aangegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Begin- en einddatum terreinwerk	14/09 en 23/09/2016
Grootte projectgebied	ca. 700 m ²
Grootte onderzochte oppervlakte	70,97 m ²

1. INLEIDING

Binnen de stedenbouwkundige vergunning voor de bouw een bankfiliaal met 3 appartementen werd een archeologische prospectie met ingreep in de bodem opgelegd door het Agentschap Onroerend Erfgoed aan de bouwheer.

De opdracht werd door de bouwheer, de heer Erik Van Vlasselaer, toegekend aan ARCHEBO bvba op 11 september 2015.

De prospectievergunning werd afgeleverd op 8 oktober 2015.

Dit document vormt het eindrapport van deze opdracht.

2. PROJECTBESCHRIJVING

Doel van de prospectie met ingreep in de bodem is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om in situ behoud te bewerkstelligen en – indien dit kan – er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

Hierbij moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

Tijdens de bureaustudie:

- Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?
- Welke info is er te vinden over de ontwikkelingen op het terrein sinds de middeleeuwen?
- Hoe was de oude perceelsindeling?
- Welke info is er nog te vinden over de voormalige/huidige constructies op het terrein?
- In welke mate is het terrein reeds verstoord?
- In welke mate verstoren de geplande werken het archeologisch erfgoed?
- Welke onderzoeksvragen moeten bijkomend bij de prospectie met ingreep in de bodem beantwoord worden?
- Wat is de te volgen strategie tijdens het prospectieonderzoek?

Tijdens de prospectie met ingreep in de bodem:

- Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden? Welke elementen uit de historische documentatie wordt bevestigd/weerlegd door de prospectie?
- Wat was de invloed van de voormalige bebouwing/bestaande verhardingen op het archeologisch erfgoed?
- Op welke diepte bevindt zich de natuurlijke bodem?
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband?
- Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten? En hoe zijn die over de verschillende proefputten heen gelinkt?
- Bevatten deze lagen archeologische vondsten en uit welke periode dateren deze vondsten?

- Kunnen er afbakeningen gemaakt worden naar chronologie, ruimte (omvang, verspreiding, indeling site, ruimtelijke relaties) en functie (incl. de argumentatie)?
- Wat is de verwachte en vastgestelde bewaringstoestand van de sporen/ van de verschillende afbakeningen / van de vindplaats in zijn geheel?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud *in situ*)?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet *in situ* bewaard kunnen blijven:
 1. Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?
 2. Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?
- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?

De opgeleverde eindproducten omvatten (in overeenstemming met de BVS):

- Het eindrapport
- Het werkputinplantingsplan
- Sporenplannen
- Het onderzoeksarchief, met onder meer:
 - Inventarislijsten vondsten, sporenbeschrijving, plannen/tekeningen, foto's
 - Dagboek
 - Rapport
 - Foto's, plannen/tekeningen, profieltekeningen en beschrijvingen
 - Vondsten

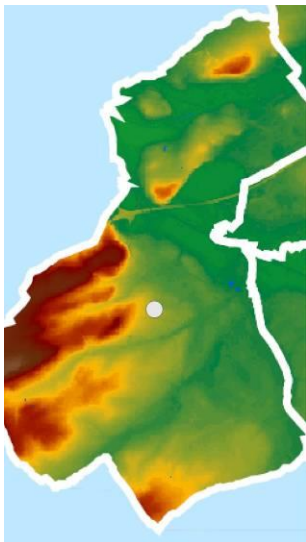
3. GEOGRAFISCHE & BODEMKUNDIGE SITUERING

3.1. Geografie & topografie

Geomorfologie¹

Halen en de quasi zuid-noord georiënteerde stroomgebieden van de Ijzerenbeek, Velpe en Gete maken deel uit van de Demervallei, die hier een behoorlijke breedte heeft. De Demer stroomt tussen de getuigenheuvels van het Lummense Heuvelland.

De Demervallei. De Demer kronkelt zich in een brede alluviale vlakte en werd op vele plaatsen gekanaliseerd. De Demervlakte is drassig en bevat veel beekjes, afwateringskanaaltjes en enkele vijvers. Aan de rand van de Demervallei komen enkele lage reliëfvormen voor, o.a. ten N van Halen en ten W van Hasselt. Deze langgerekte lage rugen worden windwallen genoemd en zijn langwerpige 2-3m boven de omgeving uitstekende wallen die tot 1 à 2km lang kunnen zijn. Ze werden gevormd door materiaal dat door de wind uit de toenmalige brede rivierbedding geblazen werd. zeer rechtlijnig verloopt is op basis van de opeenstapeling van de pakketten te bestempelen als een Cuestafront. In functie van de resistentie van de samenstellende elementen ontwikkelt zich een typische helling. De zuidhelling van de heuvelrij die het meest zuidelijke voorkomen van de Formatie van Diest aangeeft, is iets steiler dan de NW helling omdat zich daar een helling ontwikkeld heeft in een resistente laag (Formatie van Diest) op een minder resistente laag (Formatie van Bolderberg). De noordhelling is enkel in de Formatie van Diest gevormd. Vbn. de Molenberg ten NO van Loksbergen of de ZO helling van de Kolenberg te Zelem of de ZO rand van de Willekensberg te Lummen.

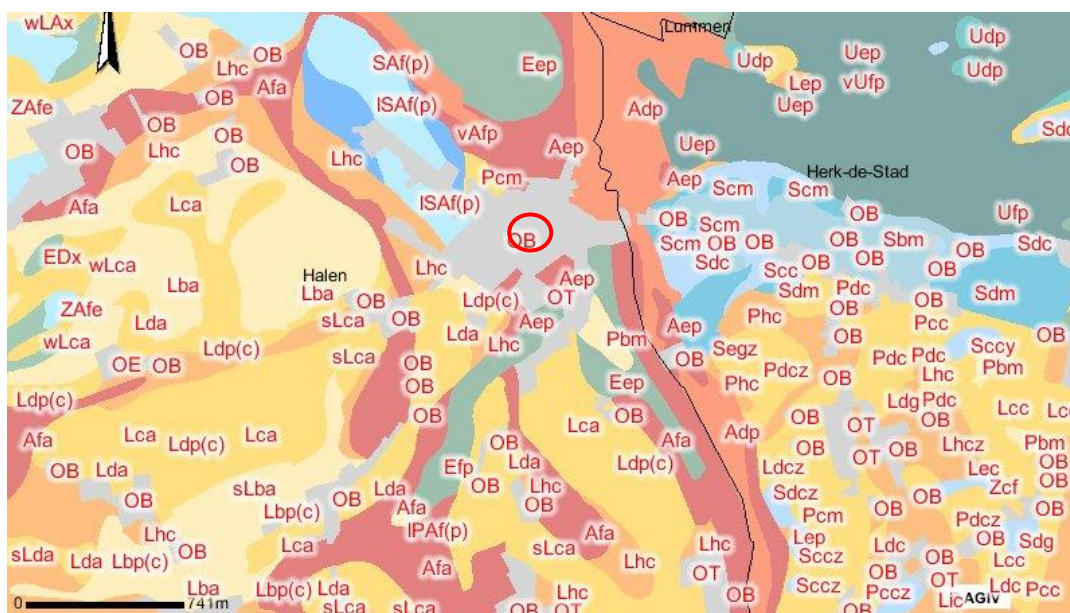
In het ZW van het kaartblad erodeert de Demer door de zuidelijke rand van de Formatie van Diest. Die zuidrand die zeer rechtlijnig verloopt is op basis van de opeenstapeling van de pakketten te bestempelen als een Cuestafront. In functie van de resistentie van de samenstellende elementen ontwikkelt zich een typische helling. De zuidhelling van de heuvelrij die het meest zuidelijke voorkomen van de Formatie van Diest aangeeft, is iets steiler dan de NW helling, omdat zich daar een helling ontwikkeld heeft in een resistente laag (Formatie van Diest) op een minder resistente laag (Formatie van Bolderberg). De noordhelling is enkel in de formatie van Diest gevormd. Voorbeelden: de Molenberg ten NO van Loksbergen of de ZO helling van de Kolenberg te Zelem of de ZO rand van de Willekensberg te Lummen.

Situering van Halen-centrum in het hoogtemodel Limburg, grondgebied gemeente Halen. Hierop is duidelijk te zien dat Halen aan de noordoostelijke voet van een zuidwest-noordoostelijke uitloper van een heuvelrug ligt.

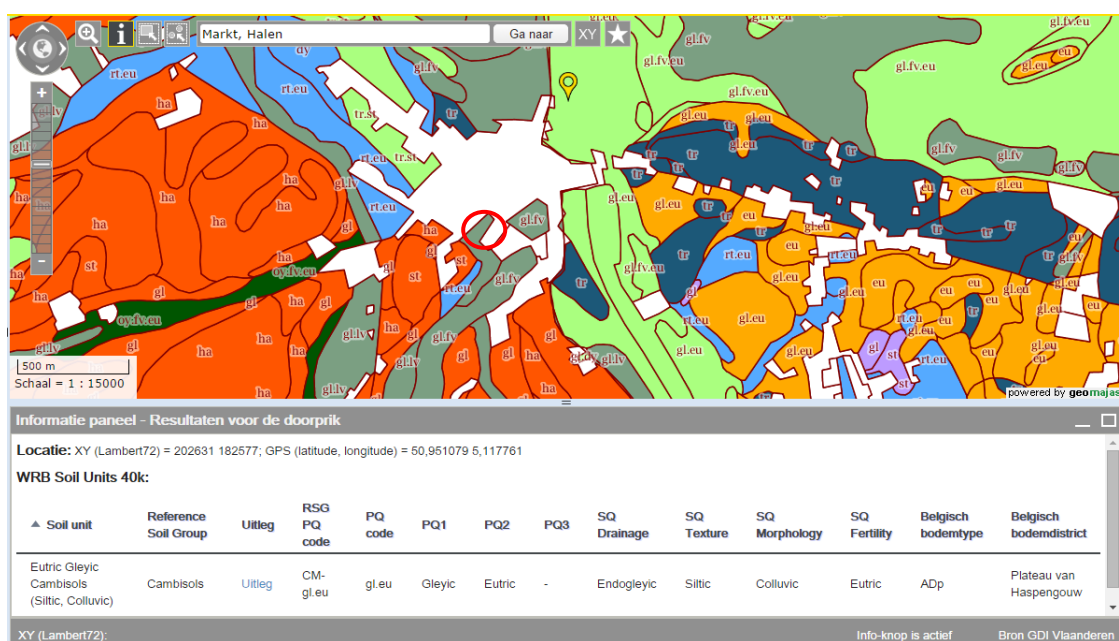
¹ FREDERICKX, E. en GOUWY, S (1996) , Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad 25 Hasselt, KULeuven - Vlaamse Overheid dienst natuurlijke rijkdommen, Brussel, p. 5

3.2. Bodemkundige situering

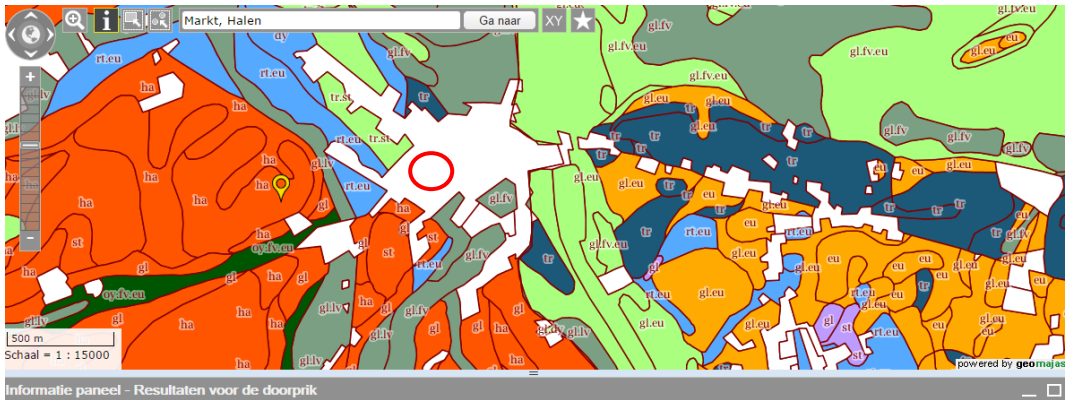
De ruimere omgeving van het onderzoeksterrein, aangeduid met een rode cirkel op het uittreksel uit de bodemkaart van België, wordt bodemkundig gedomineerd door zeer droge tot matig natte lemig zandgronden (o.a. serie SAf) en droge tot zwak gleyige zandleemgronden met textuur B horizont (o.a. series Lba en Lca) ten zuiden en zuidwesten van de stadskern, en leemgronden tot zware kleigronden ten noorden en noordoosten van de stad (o.a. series Adp, Aep, Eep en Uep). Deze gronden zijn veel te nat en soms tijdelijk overstroomd in de winter en goed vochthoudend in de zomer².

Uittreksel uit de Bodemkaart van België – klassieke kartering (© DOV-Vlaanderen/GDI Vlaanderen), de rode cirkel wijst naar het onderzoeksperceel.

² LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 3

Locatie: XY (Lambert72) = 201438 182027; GPS (latitude, longitude) = 50,946241 5,100710

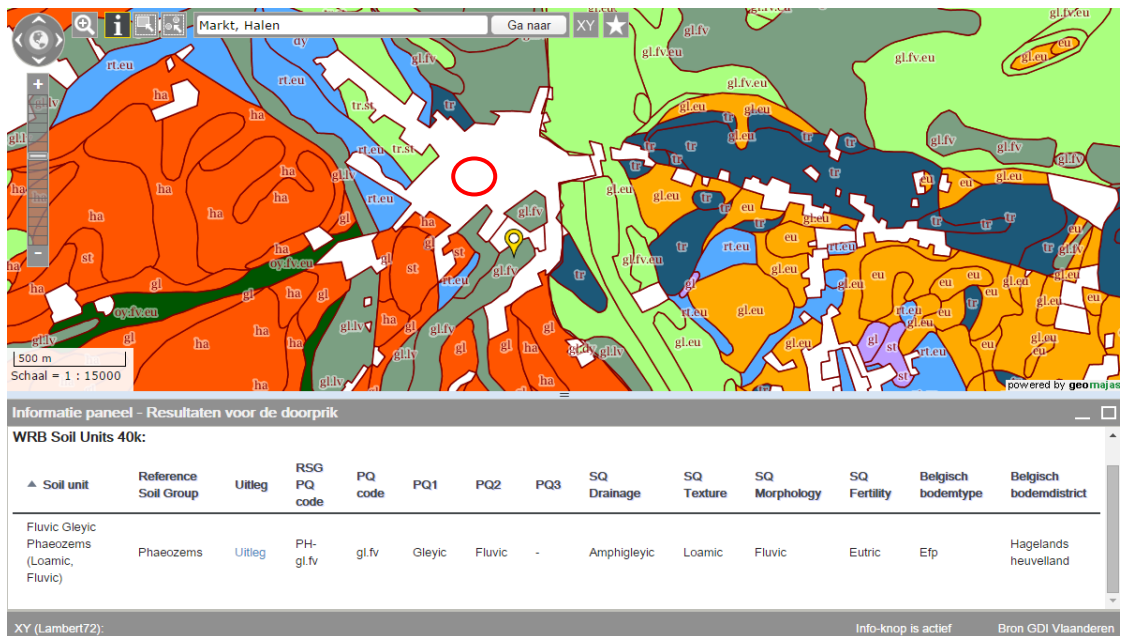
WRB Soil Units 40k:

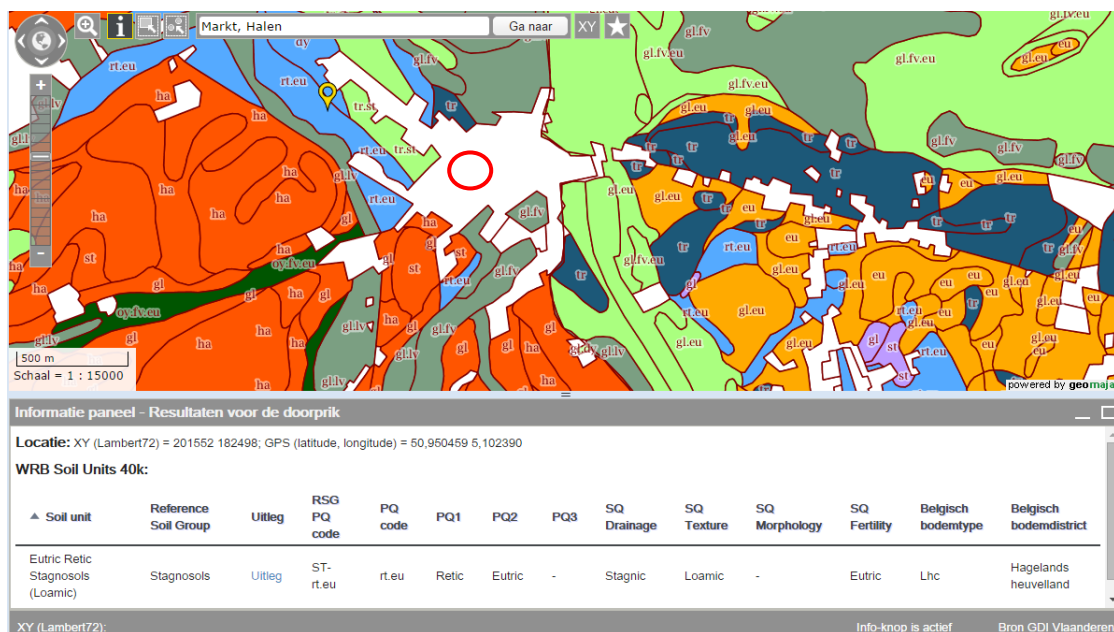
▲ Soil unit	Reference Soil Group	Uitleg	RSG PQ code	PQ code	PQ1	PQ2	PQ3	SQ Drainage	SQ Texture	SQ Morphology	SQ Fertility	Belgisch bodemtype	Belgisch bodemdistrict
Haplic Luvisols (Loamic)	Luvisols	Uitleg	LV-ha	ha	Haplic	-	-	-	Loamic	-	Eutric	Lba	Hagelands heuvelland

XY (Lambert72): 201438 182027

Info-knop is actief

Bron GDI Vlaanderen

Uittreksels uit de Bodemkaart van België – WRB classificatie (© DOV-Vlaanderen/GDI Vlaanderen), de rode cirkel wijst naar het onderzoeksperceel.

In de klassieke kartering wordt het historisch centrum van Zoutleeuw, uiteraard gekarteerd als OB – Bebouwde zone – omringd door Alp-bodems, natte tot zeer natte leembodem zonder profiel, aan de westzijde en aan de oostzijde ON-gronden, opgehoogde gronden met aangrenzend Ahp-series, natte leembodem zonder profiel en Ldp, matig natte zandleembodem zonder profiel. Opvallend is vooral de drainage klasse die telkens nat tot zeer nat aangeeft.

In de WRB-classificatie wordt Zoutleeuw omringd door Humic/fluvisc gleyic fluvisols met in de klassieke classificaties opnieuw de letters d, e, f, g en h als drainageklassen: matig nat tot uiterst natte gronden.

4. HISTORISCHE ACHTERGROND

Wanneer Robertus, Graaf van Hesbanië in 741 de villa Halen samen met de villae Schaffen, Velpen en Meerhout en de kerk van Donk aan de Sint-Trudoabdij van Sint-Truiden schenkt duikt voor het eerst de naam *HALEN* op. Een villa kan geïnterpreteerd worden als een landgoed met akkers en weilanden. Hieruit kan afgeleid worden dat het grondgebied Halen in de 8ste eeuw al bewoond was. Door de aanwezigheid van een Merovingisch grafveld in Linkhout en een grote nederzetting uit de ijzertijd in Donk, tussen Halen en Herk-de-Stad, mogen we stellen dat de streek al veel vroeger dan de 8ste eeuw bewoond geweest is.

Dankzij de gunstige ligging aan de samenloop van Gete en Demer en de aanwezigheid van de Velp, die de dorpskern doorkruiste, steeg het aanzien van Halen. Halen werd een welvarend economisch centrum en in 1189 kwam de domeingroep Halen in het bezit van de hertogen van Brabant. In 1206 verleende Hendrik I, hertog van Brabant, Halen haar eerste vrijheden.

Het strategisch belang van de stad werd benadrukt door de bouw van een stadsomwalling kort na 1189. In plaats van als villa werd Halen vanaf dan beschreven als oppidum; versterkte stad.³

Halen kende in de 13de – 15de eeuw een bloeiende lakenhandel. Er was in 1368 zelfs al een wisselkantoor; een bewijs van Halen als belangrijk handelscentrum. De wisselhandel en de lakenhandel gingen ten onder bij verwoestingen van de stad in de 15de en 16de eeuw. Halen had bloeiende markten. Het voorrecht tot het houden van markten werd in een oorkonde van 1385 door hertogin Johanna van Brabant bekrachtigd. Echter, drie jaarmarkten waren in onbruik geraakt door *groote ruïne, spoliatie ende destructie bij gevanckenisse, roevinge en de brant vanden meesten deel van de huysen, kercke ende andere publycke plaatsen*.

Ondanks een economische heropleving in de 17de eeuw kon Halen zijn laatmiddeleeuwse bloeiperiode niet meer evenaren. Het stadje bleef een landelijk karakter behouden waarvan de stadsboerderijen die in tot in de 18de en 19de eeuw in het stadscentrum werden opgericht, getuigen zijn.

Het afremmen van de handel moet zeker in verband worden gebracht met de herhaaldelijke verwoestingen die de stad troffen; in 1483, 1507, 1572, 1604, 1635 en 1637. Die verwoestingen bestonden onder meer uit het platbranden van huizen en panden, en zoals blijkt uit vorige alinea's, ook de kerk en andere publieke plaatsen ontsnapten er niet aan. Bovendien werd de stad regelmatig getroffen door epidemieën, zoals de pest, en overstromingen.

In 1496 telde Halen 52 haardsteden binnen de muren. In 1526 werden binnen de stadswallen maar 48 huizen geteld waarvan 34 bewoonde, 2 onbewoonde, 8 woningen van de armendis en 4 huizen van geestelijken.

In 1709 bestond de Halense bevolking uit 162 gezinnen, samen 1.392 inwoners. Dit betekent een gemiddelde gezinsgrootte van 8,59 leden per gezin. Als er in 1526 slechts 46 bewoonde huizen zijn, waarvan 4 huizen van geestelijken, kan de bevolking à rato van een gelijke gezinsgrootte geschat worden op ongeveer 350 à 360 inwoners; een opmerkelijk verschil.

In 1612 schrijft Guicciardini in zijn Beschrijvinghe van alle der Neder-landen: "Halen light op den voorghenoemden watervliet Gete / twee mylen van Leeuwe / ende vier van Landen: maer midts dat dese plaetse is op 't uysterste van Brabandt / vast aen het landt van Luyck / ende niet verre van Ghelderlandt / soo is zij dickwils door oorloghen verwoest ende verdorven: ende heeft van de Landsheeren seer schoone privilegien verkregen om wederom opgebouwt te moghen worden"⁴.

Zelfs in het midden van de 18de eeuw bleek er in Halen niets te vinden dan Krijgstoerusting en Tenten. In zijn beschrijving van de stad haalt ook De Cantillon⁵ aan: "Dezelve heeft dikwils de yslykheden en verwoestingen gevoeld, welke langduurige Oorlogen naar zig slepen, alwaar men alles verwoest en verdelgt; ook heeft deze Stad niets behouden van de Vryheden, welke de Heeren aan dezelve geschonken hebben, tot vergeldinge van de schade; alleen goederen van welke het Staal en Vuur hen niet beroven kunnen". Dan volgt in de beschrijving van Halen een verhaal over de bezetting door Oostenrijkse Huzaren onder leiding van Majoor Beck, de aanval van de Franse troepen op de

³ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuvens stadsmerk gevonden te Halen*, Limburg 71, p 69-83.

⁴ GUICCIARDINI L (Guicciardini Ludovici) (1612), Beschrijvinghe van alle de Neder-landen; anderssins ghenoeemt Neder-Duytslandt, Amsterdam, p. 119a – 119b

⁵ DE CANTILLON (1770), Vermakelykheden van Brabant en deszelfs onderhoorigen Landen, heruitgegeven door Uitgeverij C. de Vries-Brouwers, Antwerpen, 2007, p.26 – 27.

stad op 22 mei 1747 die: "daar niets vonden dan Krygstoerusting en Tenten, in plaatse van Gevangenen, welke zy voorneemens waren te maken. Zy hebben daar enige werken geslegt, en keerden weder naar Leuven".

Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw lijkt er een economische heropbloei plaats te vinden. De inwoners hebben blijkbaar een groter gevoel van veiligheid waardoor in 1823 de Luikse en Diestse poort, twee van de drie poorten in de omwalling van de stad, afgebroken werden.

De wereldoorlogen hebben ook in Halen hun sporen nagelaten. De Slag der Zilveren Helmen is één van de memorabele veldslagen uit WO1, uitgevochten in augustus 1914. De veldslag is in de geschiedenis gekend als de enige Belgische overwinning in WO I die zonder hulp van de geallieerden op de Duitse troepen werd behaald. Op 10 augustus 1924 huldigde koning Albert I, ter ere van de Belgische gesneuvelde soldaten, een ruiterstandbeeld in op de markt⁶.

Maar ook WO2 liet zijn sporen na. Zo werd de brug over de Velp in de Nederstraat bij de doortocht van de Duitse troepen opgeblazen⁷.

Omstreeks 1945 zijn in het Limburgse stadje allerlei industriële nijverheden bekend, waaronder houtzagerij Tallon, bouwbedrijf Bastijns NV, elektronicafabriek WEVO, papierfabriek NV Jean Saels, limonadefabriek Vandepoel en een drietal brouwerijen. Halen is ook sinds 100 jaar bekend voor zijn betonnijverheid met de bedrijven Roosen, Tegro, Eggen en Bastijns NV.

5. ICONOGRAFISCHE & CARTOGRAFISCHE BRONNEN

5.1. De omstreken van Halen volgens een kaart van 1664

De oudst bekende kaart van Halen dateert uit **1664**. Op de kaart is de huidige kerk met enkele van de nabijgelegen huizen zichtbaar. De tekening is echter een overtrek van het origineel en biedt weinig of geen duidelijke informatie over de bebouwing binnen de oude stadswallen.⁸

5.2. Kaart van Halen en omgeving uit 1702

Op een plattegrond van de stad uit ca. **1702** is de omwalling met drie stadspoorten rond de middeleeuwse woonkern duidelijk zichtbaar: in het noorden de Kempense poort (t.h.v. de huidige Koepoortstraat), in het oosten de Luikse poort (t.h.v. de huidige Nederstraat) en in het westen de Diestse poort (t.h.v. de huidige Diestersteenweg). De omwalling loopt in het oosten tussen de Velp en het onderzoeksgebied door.

Deze plattegrond uit ca. 1702 geeft een beeld van de ommuurde kerk en kerkhof waarbinnen, ten oosten van de kerk, een gebouw staat, mogelijk de pastorie. Links van de kerk, richting Diestse poort staan een aantal huizen in open bebouwing ingetekend. Veel gegevens naar bouwomvang, soort gebouw etc zijn hieruit niet af te leiden. Blijkbaar zijn het allemaal breedhuizen met het dak parallel aan de richting van de straat.

⁶ VANDERHAEGEN, M. (2002) *Halen in oude prentkaarten*, Zaltbommel.

⁷ VANDERHAEGEN 2002.

⁸ MAAS 1877-1878.

Plattegrond van de stad Halen (55 × 46 cm), ca. 1702. (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plans in handschrift, nr. 2304).

GERITS (Gerits J (1989)⁹ schrijft dat er in 1709 162 gezinnen in Halen wonen. Op de prent uit 1702 zijn nauwelijks 26 huizen binnen de stadsmuren ingetekend. Ofwel gaat deze prent terug op een ouder beeld dat de tekenaar van Halen had, ofwel betreffen die 162 gezinnen het volledige grondgebied van de stad Halen. In elk geval, wat betreft de telling uit 1526 wanneer er slechts 46 bewoonde panden binnen de stadsmuren zijn, geeft deze tekening wel een beeld van de “lege” stad. Want, bij benadering, konden we op deze prent slechts een 25-tal huizen tellen binnen de stadsmuren.

5.3. De kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik

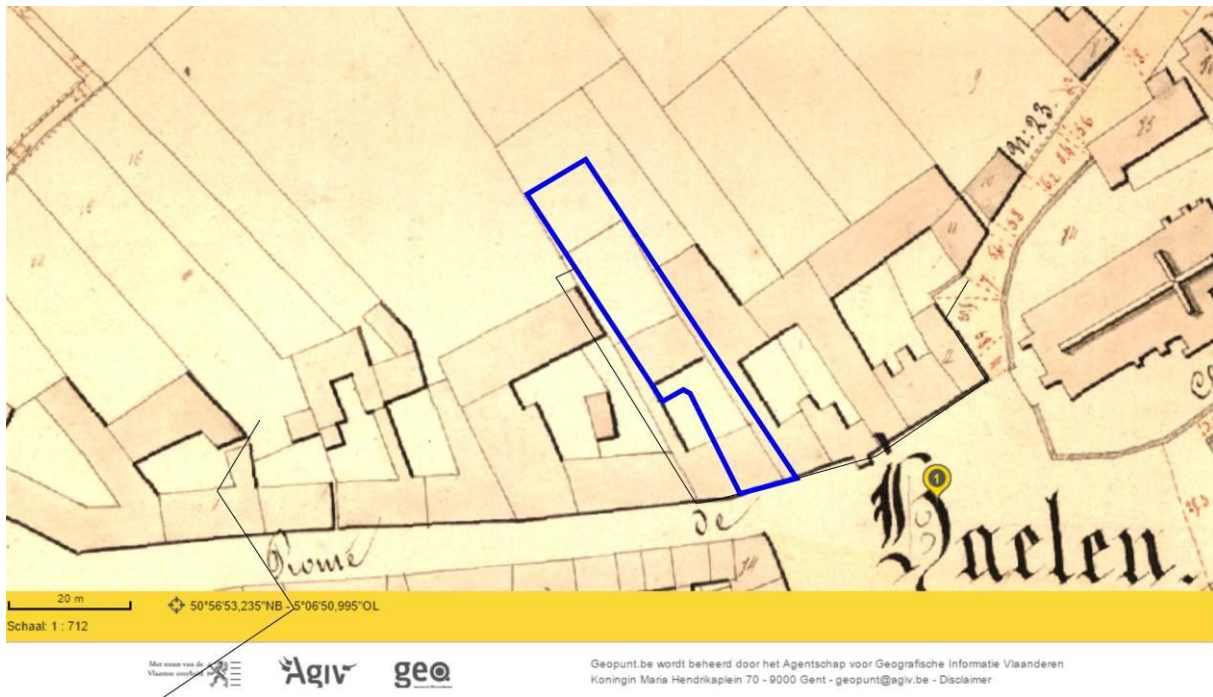

Details uit de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. Links de stad Halen met in bruin de stadsomwalling op het einde van de 18de eeuw; rechts een detail van de zone rond het onderzoeksgebied (bron: Koninklijke Bibliotheek van België).

⁹ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, Gemeentekrediet van België

De ferrariskaart is opgemaakt slechts 70 jaar na de prent uit 1702. Uit de overlay van het te onderzoeken kadasterperceel via www.geopunt.be blijkt de zuidelijke helft van het perceel bebouwd te zijn. De gebouwen vormen een aaneengesloten soort lintbebouwing langs de straat met, zoals de blokjes centraal in het perceel laten vermoeden, redelijk wat achterbouwtjes.

5.4. De Atlas van de Buurtwegen uit ca. 1851

Afb.: Detail uit de Atlas van de Buurtwegen (ca. 1851).

Uit de projectie van het onderzoeksperceel op de Atlas van Buurtwegen blijkt dat de perceelsindeling na de opmaak van deze atlas gewijzigd is. Het perceel maakte oorspronkelijk, eerste helft 19de eeuw, deel uit van een groter geheel waarop een U-vormig pand stond met een langgevel aan de straatzijde en een gang of smal gebouw dat aansluit bij een achterbouw die parallel staat aan het gebouw aan de straatzijde.

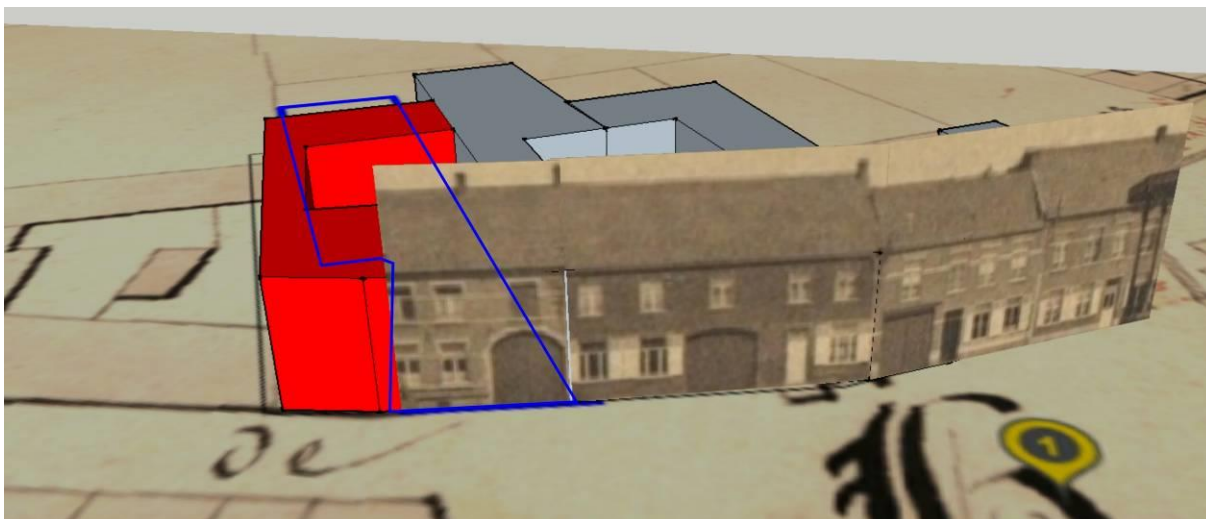
Projectie van het uittreksel uit de Atlas van Buurtwegen op het huidige kadasterplan

Uit een superpositie van het uittreksel uit de Atlas van Buurtwegen op het huidige kadasterplan blijkt er een grondig verschil in perceelsindeling tussen kadastrale situatie in de eerste helft van de 19de eeuw en nu. Een gelijkaardige evolutie werd ook vastgesteld aan de Nederstraat, zone 2 waar in 2013 4 kadastrale percelen bestonden en op de Atlas van Buurtwegen er slechts drie stonden ingetekend.

5.5. Postkaarten

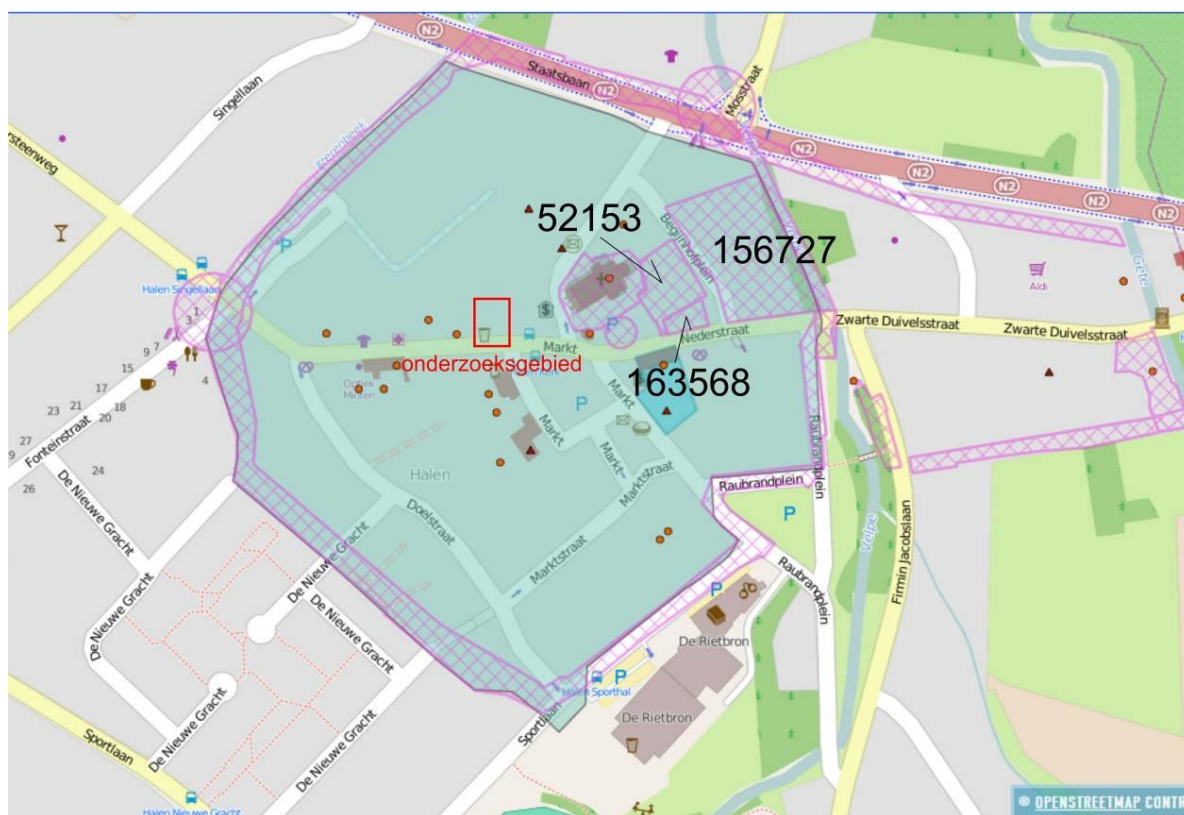

Eén van de weinige, misschien wel enige postkaart die de noordelijke gevelrij van de Markt in Haelen weergeeft voor de grote verbouwingen hebben plaatsgevonden. De gevels van deze postkaart werden één voor één uitgesneden en geplakt op een reconstructie van de percelen op basis van de Atlas van Buurtwegen. Dit leidde tot volgend resultaat:

In rood is het gebouwenblok weergegeven dat op een gedeelte van het te onderzoeken perceel, aangeduid met blauwe contourlijn, stond. Men kan dus concluderen dat op het perceel minstens tot het interbellum (1918-1940) er een stadsboerderij stond die waarschijnlijk in de kern of fundering teruggaat tot de eerste helft van de 19de eeuw, misschien zelfs ouder.

6. ARCHEOLOGISCHE BRONNEN

In de directe omgeving van het te onderzoeken perceel werden, ten oosten van de parochiekerk Sint-

Pietersbanden, archeologische onderzoeken en prospecties uitgevoerd door Aaron¹⁰ (CAI 52153 en 165727) en Haast bvba¹¹ (CAI 163568).

Het onderzoek uitgevoerd door Aron bvba:

Het proefsleuvenonderzoek dat in 2004 werd uitgevoerd door het VIOE bevestigde de op basis van lokale topografie vermoedde hoge archeologische potentie van het onderzoeksterrein. In de stedenbouwkundige vergunning werd dan ook een advies tot bijkomend onderzoek onder de vorm van een definitieve vlakdekkende archeologisch opgraving opgenomen. Dit onderzoek zou de bouwactiviteiten voorafgaan en werd voorzien in twee fasen, waarbij in 2007 werd gestart met de zone ten westen van de Industriestraat. Een archeologisch opgraving beoogt steeds een zo compleet mogelijk registratie van het door de bouwactiviteiten bedreigde bodemarchief. Dit omvat ondermeer een nauwkeurige beschrijving, registratie en identificatie van alle aangetroffen archeologische sporen, met aandacht voor hun onderlinge ruimtelijke relaties, en deze met andere structuren.

Bovendien wordt getracht aan de hand van het geassocieerde vondstenmateriaal voor elk spoor een (relatieve) datering te bepalen. Al deze data samen laten toe de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksterrein te reconstrueren.

De opgravingsresultaten poogden een antwoord te bieden op de wetenschappelijke vraagstelling naar ondermeer de vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Halen. Uit de schaarse historische bronnen is voor de stad een occupatie gekend sinds de 8ste eeuw, en wellicht zelfs vroeger (cfr. supra), maar tot dusver waren geen archeologische sporen of vondsten aangetroffen die hier rechtstreeks mee in verband konden worden gebracht. De bijzondere locatie van het onderzoeksterrein, op de flank van de heuvel waarop ook de Sint-Pieter-in-Bandenkerk gelegen is, bood dan ook gerede hoop dat enkele archeologische of historische lacunes konden worden aangevuld.

De onderzoeksvragen richtten zich echter niet alleen op de vroegste middeleeuwse geschiedenis van Halen. Halen kreeg reeds in 1206 stadsrechten toegekend, en haar strategisch belang binnen het hertogdom Brabant blijkt ondermeer uit de privileges van een lakenhalle en een eigen muntslag. Het onderzoeksterrein situeerde zich volledig binnen het areaal dat door de stadsmuren werd omgeven, en het stond dan ook vast dat een groot deel van de sporen als volmiddeleeuws en laatmiddeleeuws te duiden zou zijn. Ook over deze perioden is voor Halen archeologisch (evenals historisch) amper iets geweten. De opgravingsresultaten boden dan ook de kans om hier belangrijke hiaten op te vullen. Tenslotte was het niet uit te sluiten dat bij de opgraving ook sporen zouden worden gevonden uit het pre-middeleeuwse verleden van de stad. De diverse pre- en protohistorische vondsten uit de ruimere omgeving van Halen tonen in elk geval occupatie tijdens deze perioden aan voor de wat ruimere omgeving van het onderzoeksterrein.

¹⁰ Lauwers, B., en K. Borgers 2008: Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat - Nederstraat te Halen (ARON Rapport 17) en

¹¹ van de Konijnenburg, R., Claesen, J. & Janssen, J., 2013. Archeologische prospectie met ingreep in de bodem. Halen, Nederstraat - zone 2, Bree: HAAST - Historisch en Archeologisch Advies, Studies en Toegepast onderzoek, Haast-rapport 2013-046

ARON opgravingsvlakken 1 en 2
afbakening kerkhof 1852:

- waterput
- ovens
- muurwerk

Een besluit of samenvatting van de onderzoeksresultaten van ARON houdt in dat er een duidelijke afbakening kon gemaakt worden wat betreft de uitbreiding van het kerkhof uit 1853. Dat situeert zich enkel op de noordelijke helft van het onderzochte terrein, in de zuidelijke helft werden geen graven aangetroffen.

Op de westrand van de zuidelijke helft werden restanten aangetroffen van ovens. Deze ovens zijn te dateren in de periode 12de tot 14de eeuw. Vlakbij werden sporen van muurwerk aangetroffen die samen met de sporen uit de onmiddellijke omgeving wijzen op een hevige brand, waarschijnlijk uit de 15de of 16de eeuw.

Centraal in het oostelijk deel van het onderzochte gebied werden sporen aangetroffen van een waterput.

Verschillende funderingssporen, muurwerk, kelderdelen werden aangetroffen in het zuidelijk deel tegen en deels in het profiel / scheidingslijn van het onderzoeksgebied, maar ook aan de industriestraat. Deze funderingen, met in het zuidelijk deel vondsten die kunnen teruggaan tot de 12de – 14de eeuw kunne, gelet op de vele brandsporen misschien geïnterpreteerd worden als funderingen voor huizen / panden in vakwerkbouw.

De andere sporen zijn nagenoeg allemaal gedetermineerd als paalkuilen of kuilen en stookplaatsen. Het geheel zou kunnen wijzen op een aantal vakwerkconstructies waarin verschillende functies

aanwezig waren. In het verslag ontbreekt echter een paalsporenplan waardoor misschien een patroon zichtbaar zou worden in de als paalkuilen geïnterpreteerde sporen.

Alles wijst op een intens gebruikt terrein gedurende de volle en late middeleeuwen met recente verstoringen uit de 19de / 20ste eeuw.

Besluit uit het onderzoek uitgevoerd door Haast bvba:

Haast bvba onderzocht 2 zones: de eerste lag quasi tegen de zuidzijde van de kerk en bleek sterk verstoord door de bouw en verbouwing van een pastorie. De tweede zone lag tegen de Nederstraat grenzend aan de zuidzijde van de door Aron onderzochte percelen.

Besluit Zone 2 uit het onderzoek uitgevoerd door Haast bvba:

De oudste sporen, af te leiden uit het aangetroffen aardewerk, gaan terug tot eind 11de, begin 12de eeuw. Dit komt overeen met het besluit van de studie uitgevoerd door ARON. Oudere, met name Romeinse en prehistorische relict, door ARON aangetroffen in een erosiepakket, werden door ons niet aangetroffen. Wij hebben wel het vermoeden dat er sprake van kan zijn omdat in de historische bronnen ook herhaaldelijk sprake is van overstromingen.

Maar, in het erosiepakket werden volgens het verslag van ARON Romeinse en prehistorische artefacten aangetroffen. De dikte van het erosiepakket kon niet vastgesteld worden. Het lijkt ons inziens weinig waarschijnlijk dat dit erosiepakket alle sporen ouder dan de 11de / 12de eeuw zou afdekken. Dit houdt immers in dat er een echte modderstroom moet geweest zijn met een zeer verwoestende impact op de gebouwen in de stad uit de volle middeleeuwen. Uit het onderzoek van ARON blijkt immers ook een vermoeden dat de oudste fase, (eind)11de eeuw, kan gelinkt worden aan één palenstructuur bestaande uit een reeks van 6 paalgaten die mogelijk deel uitmaakten van een bootvormig gebouw¹². In totaal werden door ARON 141 sporen als paalkuilen gedetermineerd, waarvan 77, meer dan de helft, door een vraagteken erbij te plaatsen in de vondstenlijst, als betwifelbaar kunnen beschouwd worden.

Mocht er een oudere, middeleeuwse fase zijn dan de 11de/12de eeuw, dan lijkt het ons zeer onwaarschijnlijk dat die begraven ligt onder een erosiepakket.

Dus zouden we kunnen concluderen dat, wat betreft de middeleeuwse stad Halen, ten vroegste vanaf de 11de eeuw er zich een centrum / woonkern begon te vormen rondom een kerk.

Dit wordt deels bevestigd door de historische bronnen. Halen werd een welvarend economisch centrum en in 1189 – eind 12de eeuw - kwam de domeingroep Halen in het bezit van de hertogen van Brabant. In 1206 – begin 13de eeuw - verleende Hendrik I, hertog van Brabant, Halen haar eerste vrijheden.

Het strategisch belang van de stad werd benadrukt door de bouw van een stadsomwalling kort na 1189. In plaats van als villa werd Halen vanaf dan beschreven als oppidum; versterkte stad.¹³ Uit bovenstaande kan afgeleid worden dat, waar de historische bronnen de overgang van villa naar

¹² LAUWERS, B. en BORGERS, K (2008) Archeologisch onderzoek aan de Industriestraat – Nederstraat te Halen, ARON rapport 17, p. 44-45.

¹³ GERITS, Jan. (1989) *Historische steden in Limburg*, s.l., MEETS, M. & K. VERHELST (1992) *Een tinnen schotel met Leuven's stadsmerk gevonden te Halen, Limburg* 71, p 69-83.

oppidum situeren rond het jaar 1200, uit het archeologisch vondstenmateriaal blijkt dat dit proces eigenlijk al minstens een eeuw eerder begon.

Uit de aangetroffen bodemsporen en het archeologisch materiaal menen we te kunnen besluiten dat het terrein meer dan waarschijnlijk bewoond werd vanaf de volle tot late middeleeuwen. De aardewerkvondsten geven een datering gaande van eind 11de, begin 12de eeuw tot eind 15de eeuw.

In de lagen 3 en 4 van sleuf 1 en laag 3 van sleuf 2, de nivelleringslagen onmiddellijk bovenop de brandlaag 4 in sleuf 2 en de nivelleringslaag en vullingslagen van de grote kuil in sleuf 1, komen oude aardewerkvormen voor (12de eeuw), Maaslands wit met manchetterand en blauwgrijs aardewerk met – vermoedelijk – een lensbodem, met meer recente vormen, Zuid-Limburgs protosteengoed en steengoed met ijzerengobe (13de – 14de eeuw) en (Raeren) steengoed (15de eeuw), wat wijst op een bewoningscontinuïteit gedurende meerdere eeuwen¹⁴.

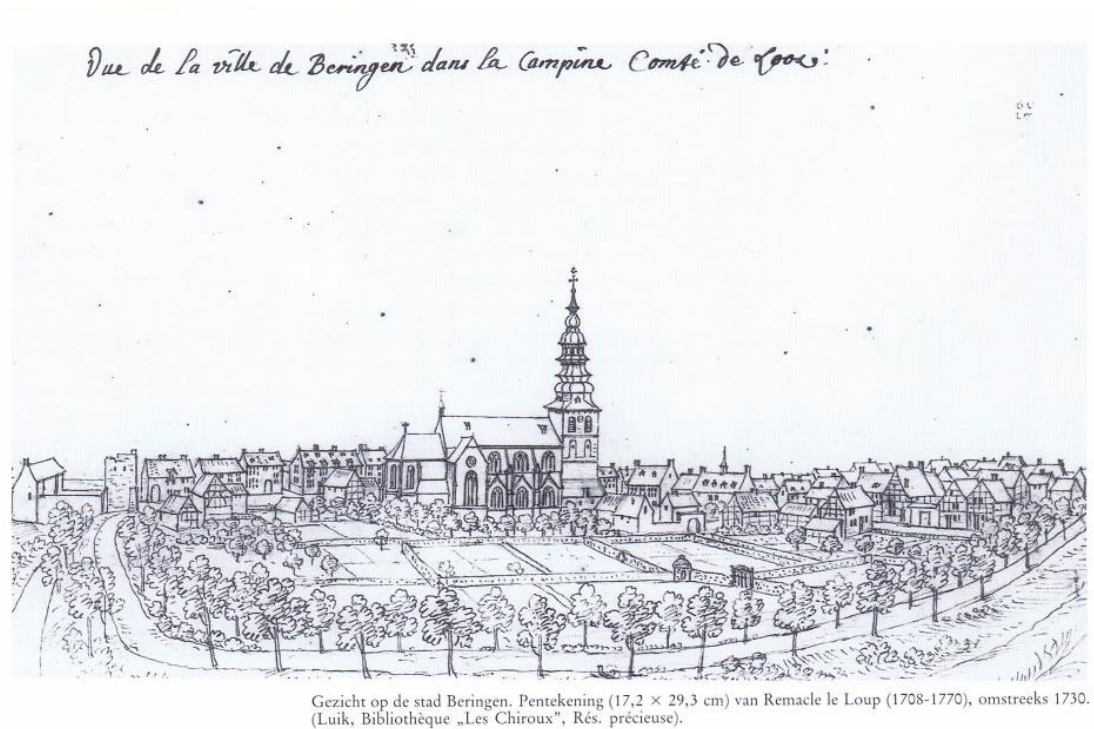
De bodemsporen wijzen duidelijk in de richting van een felle brand die een einde maakte aan die bewoning. De vermenging van de aardewerkvormen uit verschillende perioden kan te wijten zijn aan de manier waarop de restanten van de brand werden opgeruimd. Ons inziens werden daarbij kuilen gegraven waarin verbrand materiaal gedumpt werd, laag 4 in sleuf 1 bijvoorbeeld. De uitgegraven grond werd nadien gebruikt om de assen- en puinlagen verder af te dekken, laag 2 en 3 in de profielen, waarbij laag 2 vermoedelijk de toplaag was die mogelijk na de brand bewerkt werd als moestuin of gewoon een braakliggend stuk grond, gedurende een vrij lange periode.

De gebouwen, gelet op de felle brandsporen en de brokken verbrande leem aangetroffen in laag 4 in sleuf 1 en laag 4 van sleuf 2, waren hoogstwaarschijnlijk opgetrokken in vakwerkbouw.

Ter vergelijking, de binnensteden van Beringen en het nabijgelegen Herk-de-Stad bijvoorbeeld bestaan - volgens de schetsen van Remacle Leloup uit ca. 1730 – zelfs dan nog hoofdzakelijk uit gebouwen opgetrokken in vakwerkbouw.

Uit de profielen kon slechts één duidelijke vervolg bouwlaag gedetermineerd worden. Deze bebouwing, waarvan de laatste huizen afgebroken werden in 2007/2008, werd, gelet op de grote hoeveelheden baksteen en kalkmortelpuin in de toplaag op het terrein (laag 1), opgetrokken in baksteen.

¹⁴ Voor de determinatie van het aardewerk werd gebruik gemaakt van: LUDTKE, H. en SCHIETZEL K. (2001), Handbuch zur mittelalterlichen Keramik aus Nordeuropa, Wachholtz Verlag, Neumünster - en - DE GROOTE K. (2008) Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late Middeleeuwen (10de – 16de eeuw), Relicta Monografieën, 1, VIOE – Brussel.

R. Le Loup, schets van Beringen omstreeks 1730 (Luik, Bibliothèque “les Chiroux”).

R. Le Loup, ets van Herk-de-Stad gepubliceerd in De Saumery, Les Délices du Païs de Liège, TOME IV, E. Kints, Luik, 1744

Spoor 6 is misschien een restant van een fundering, mogelijk van een (water)put. Qua datering en gelet op de stratigrafie, dateert het spoor van na de brand in de 15de eeuw en voor de bouw, midden 18de eeuw, van de recent afgebroken huizen. Het spoor doorsnijdt immers de brandlagen en de nivelleringslaag 3, maar wordt overdekt door de lagen 1 en 2. Naar absolute datering kan dit spoor op basis van de stratigrafische gegevens gesitueerd worden in de 16de – eerste helft 18de eeuw.

Het lijkt erop dat de huizen die begin 21ste eeuw werden afgebroken, de constructies zijn die al op de

kaart van ferraris staan aangeduid en die, vermoedelijk doorheen verschillende eeuwen geleidelijk aangepast werden aan nieuwe trends en behoeften (cementerende van gevels, nieuwe daken, andere ramen, evoluties op sanitair vlak en verwarming). Dit is echter niet af te leiden uit de bodemsporen; het is een intuïtief gegeven.

In relatie tot de historische, cartografische en iconografische bronnen kan besloten worden dat de eens bloeiende stad Halen verwoest werd eind 14de begin 15de eeuw - *grootte ruïne, spoliatie ende destructie bij gevangenisse, roevinge en de brant vanden meesten deel van de huysen, kercke ende andere publycke plaatsen* - en nadien nog meerdere malen door grote branden getroffen werd (in 1483, 1507, 1572, 1604, 1635 en 1637).

De periode waarin de eerste grote brand plaatsvond, eerste helft 14de eeuw, gevolgd door een tweede brand in 1483 stemt overeen met de datering van de aardewerkvondsten in laag 3 en 4; vroeg steengoed aardewerk met ijzerengobe, vermoedelijk Zuid-Limburgs, en steengoed uit Raeren.

Het oudere aardewerk dat vermengd zit met dit recente aardewerk, kan door opspit bij de ruimingswerken na de brand vermengd geraakt zijn met het laatmiddeleeuws aardewerk. In elk geval wijst het blauwgrijze aardewerk, en het Maaslands Wit, op een behoorlijke bewoning/economische bloei (?) in de 12de – 14de eeuw.

Het grijswit tot blauwgrijs kogelpotaardewerk werd in reducerende omstandigheden gebakken. Dikwijls heeft het aan de buitenzijde een zilveren tot blauwmetalige glans. Blauwgrijs aardewerk is relatief hard gebakken en gemagerd met zandkorrels. Het aardewerk is te dateren tussen de 11e/12e eeuw en 14e eeuw. De naam is afgeleid van het Duitse *blaugraue ware* waarvan onder meer in Wildenrath, nabij Elmt en Brügg, zeer veel pottenbakkersafval gevonden werd.

Ondanks een economische heropleving in de 17de eeuw kon Halen zijn laatmiddeleeuwse bloeiperiode niet meer evenaren. Het stadje bleef een landelijk karakter behouden waarvan de stadsboerderijen die in tot in de 18de en 19de eeuw in het stadscentrum werden opgericht, getuigen zijn. Een mooi voorbeeld van dergelijke stadsboerderij ligt recht tegenover het onderzoeksgebied en dateert volgens de datum gevormd in ankerijzers uit 1824. Ook op die plaats tekent de cartograaf van de Ferraris al een groot gebouw. Men kan dus vermoeden dat vanaf de 18de eeuw, wanneer Halen economisch heropleeft, er een nieuwe bouwcampagne in de stad plaatsvindt die, waarschijnlijk al in de 19de eeuw gevolgd werd door herstellingen en renovaties of zelfs vervangingsbouw.

In elk geval lijkt het ons aannemelijk dat na de grote branden in de 15de eeuw delen van het stadscentrum gedurende eeuwen braak bleven liggen. De stadsregisters spreken in 1526 immers over slechts 48 huizen in de binnenstad waarvan 34 bewoonde, 2 onbewoonde, 8 woningen van de armendis en 4 huizen van geestelijken (samen 46 bewoonde huizen).

Dat in 1709 de Halense bevolking uit 162 gezinnen, samen 1.392 inwoners, een gezinsgrootte van gemiddeld 8,6 personen per gezin, wijst op een heropbloei vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Het is echter niet duidelijk of deze bevolkingscijfers betrekking hebben op de stad Halen binnen de stadsmuren, zoals de cijfers uit 1526, of op het volledige grondgebied.

In elk geval geven de cijfers uit 1526 aan hetgeen de prent uit 1702 laat zien; een behoorlijk lege stad binnen de stadsmuren.

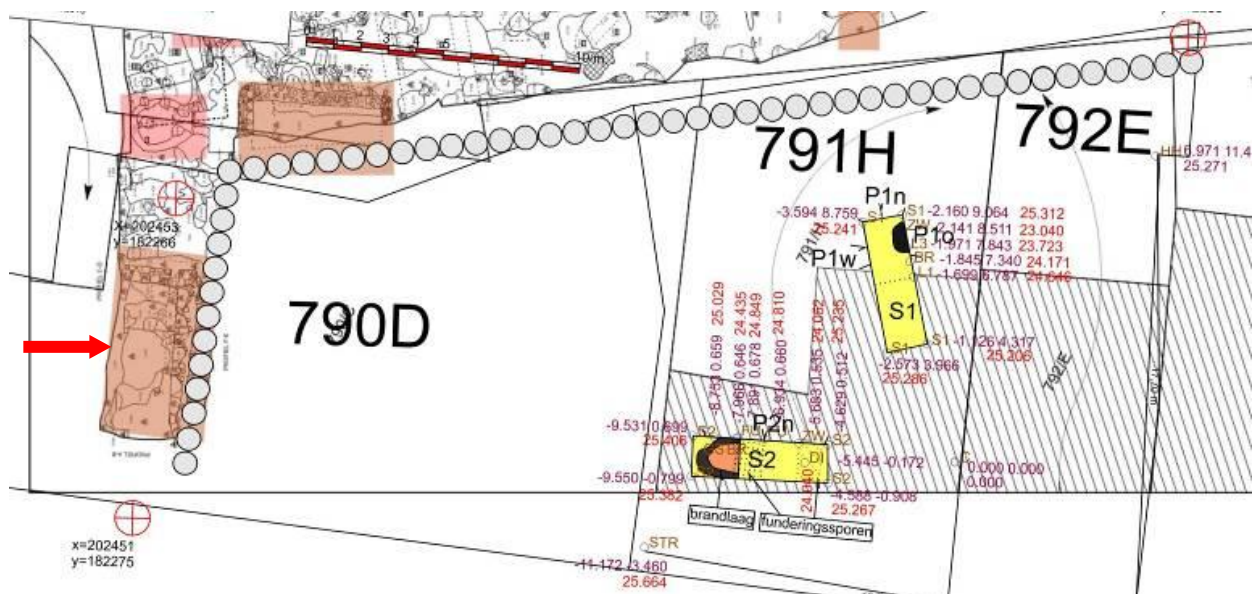
Het valt ook op in de archeologica. Aardewerk of andere vondsten daterend uit de postmiddeleeuwse periode, bijvoorbeeld aardewerk met slibversiering of (rijkelijk) versierd

steengoed, laat staan majolica werd helemaal niet aangetroffen. Of toch, één scherf, Westerwald aardewerk in sleuf 1, laag 2 (noordprofiel). Maar ook de afwezigheid van bouw materiaal, bijvoorbeeld vloertegels, zijn ons inziens indicaties dat we mogen stellen dat pas vanaf het midden van de 18de eeuw het terrein terug voor bewoning in gebruik genomen werd.

Ondanks het feit dat er geen fysiek verband kan gelegd worden met de archeologische lagen aangetroffen in de percelen onmiddellijk ten noorden van dit onderzoeksgebied, kan er toch een opmerkelijke gelijkenis vastgesteld worden in aangetroffen sporen en vooral materiaal.

Ook ARON komt tot de conclusie dat de aardewerkvondsten vooral dateren uit de late 11de tot 14de eeuw, ook zij troffen Maaslands Wit aardewerk aan, protosteengoed uit Zuid-Limburg en (handgevormd) grijs aardewerk - gedetermineerd als een vorm van Elmpster aardewerk, vermoedelijk betreft het ook het blauwgrijze aardewerk dat wij aantreffen - en stelden vast dat er een hiaat is naar de moderne tijd.

Wat betreft brandpuinlagen: ten westen van de muur, aangeduid op onderstaande afbeelding met een rode pijl, aangetroffen in de smalle corridor naar de Nederstraat, werden aanzienlijke brandpuinpakketten aangesneden. Ook het roodverbrande muuroppervlak duidde op een hevige brand.

In het verslag van ARON wordt herhaaldelijk melding gemaakt van brandlagen, pakketten brandpuin en verbrande leembrokken. Ook dit sluit aan bij onze interpretatie van een huizenrij in vakwerkbouw die door een hevige brand verwoest werden. Ten slotte komt ook ARON tot de vaststelling dat de brand eind 14de eeuw gedateerd kan worden.

Uit dit alles menen wij te mogen besluiten dat, op een aantal accentverschillen na, zoals het blauwgrijs aardewerk, over het algemeen de toch zeer beperkte onderzochte oppervlakte in zone 2, kadastrale perceel 791H, aansluit bij en bevestigt hetgeen als conclusies werd gesteld na het onderzoek door studiebureau ARON op de noordelijk gelegen percelen en de westelijk van perceel 790D gelegen smalle corridor.

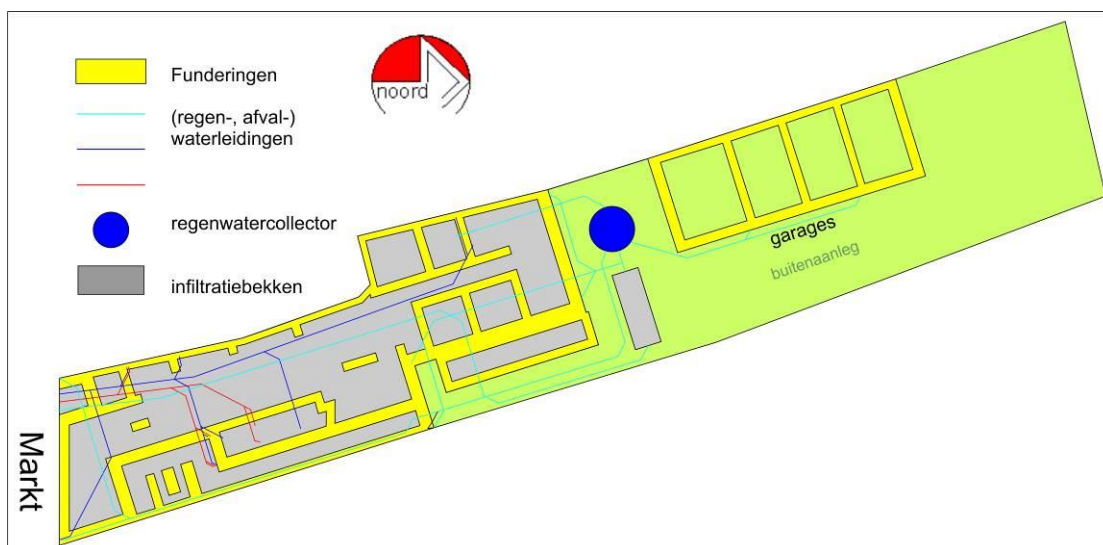
7. NIEUWBOUWPLANNEN

Op de doorsnede van het nieuw te bouwen complex is te zien dat de impact van de nieuwbouw op het bodemarchief redelijk beperkt blijft. Uiteraard zullen de funderingen, ondergrondse leidingen, aanleg van regenwatercollector etc wel het bodemarchief – indien aanwezig – verstoren maar de impact is veelminder diep dan wanneer er kelders of een parkeergarage zouden gebouwd worden.

Voor de nieuwbouw en tuinaanleg zal een deel van het terrein ook genivelleerd worden maar ook daarvoor blijft de impact beperkt tot een diepte van ca. 30 cm. Het huidige maaiveld zal op sommige plaatsen zelfs aangehoogd worden zoals blijkt uit onderstaande tekening; de groene lijn geeft het niveau aan van het nieuwe maaiveld, de rode is het huidige (oude) maaiveld.

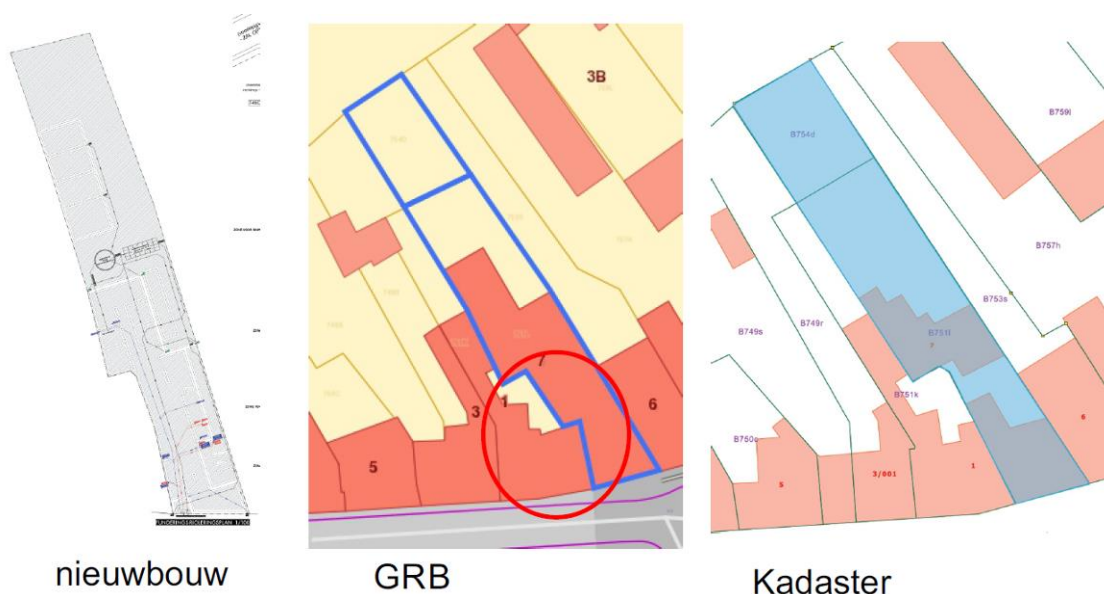

Funderingsplan nieuwbouw:

Probleem:

Er doet zich echter een probleem voor dat ter plaatste nog moet geverifieerd. Er is namelijk een verschil in perceelsweergave tussen het kadaster en het GRB zoals weergegeven op de website www.geopunt.be. Dit is niet onmiddellijk van belang voor het archeologisch (voor)onderzoek, maar kan wel van belang zijn voor de bouwheer als tenminste het kadaster fout blijkt te zijn. Een aandachtspunt dus!

nieuwbouw

GRB

Kadaster

8. CONCLUSIE(S) BUREAUONDERZOEK

Halen was een klein stadje met heel wat ambachtelijke en later industriële nijverheid. De opgravingen van Aron hebben aangetoond dat het bodemarchief sporen bevat van die laat- en postmiddeleeuwse activiteit en mogelijk zijn daarvan ook sporen aanwezig op het perceel dat voorwerp uitmaakt van deze bureaustudie. Dit kon echter niet afgeleid worden uit de beschikbare historische bronnen. Wel kan geconcludeerd dat het terrein zeker vanaf de late 18de eeuw bebouwd geweest is en, gelet op de rijke historie van Halen, vermoedelijk gaat de middeleeuwse bouwgeschiedenis veel verder terug in de tijd.

Alles wijst er echter op dat de herverdeling van kadastrale percelen – de redenen daarvan konden we niet achterhalen – ervoor kan zorgen dat slechts een gedeelte van de middeleeuwse constructies kan aangetroffen worden. Het huidige perceel is aan de straatzijde immers smaller dan het perceel zoals aangegeven in de Atlas van Buurtwegen.

Er zijn geen aanwijzingen voor sporen / menselijke activiteiten ouder dan de late middeleeuwen. Dit kan enkel via archeologisch onderzoek verder onderzocht worden.

De bebouwing vanaf de late middeleeuwen, postmiddeleeuwse periode kan bestaan uit baksteen/natuursteen of een onderbouw in natuursteen met een bovenbouw in vakwerk. Ook daarvan zijn sporen teruggevonden bij onderzoeken aan de overzijde van de Markt, aan de Nederstraat.

Ten slotte is het boeiend om vast te kunnen stellen of ook hier sporen zijn terug te vinden van de hevige branden die in Halen gewoed hebben waarbij tal van huizen in de vlammen opgingen.

9. METHODE

Er werden twee proefputten aangelegd. Een eerste put werd aan de straatzijde gelegd. Hierbij werd de wand van de bestaande kelder weggenomen over een breedte van 2m. Een tweede proefput werd in de tuinzone gelegd op de plaats waar 2 regenwaterputten zullen worden ingegraven. Deze put meet 8 bij 4 meter. Doordat bij de afbraakwerken reeds een betonnen vloer werd weggenomen, over een weliswaar beperkte oppervlakte, konden er ook in het vlak observaties naar archeologische sporen worden gedaan. De observaties werden op 2 tijdstippen gedaan doordat de bouwkraan reeds was opgesteld en terug moest worden afgebroken vooraleer de put in de tuinzone kon worden aangelegd.

10. RESULTATEN PROEFSLEUVEN

10.1. ARCHEOLOGISCHE NIVEAUS

Er werden twee archeologisch interessant niveaus aangetroffen. Deze bevonden zich tussen 26.10 en 25.49 m TAW.

10.2. ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN STRUCTUREN

Werkput 1

In werkput 1 bevond een eerste archeologisch niveau zich quasi direct onder het maaiveld (26.08 m TAW). Ten noordnoordoosten van werkput 1 kwam het archeologisch niveau reeds vrij te liggen na de sloop van de bestaande bebouwing (*Figuur 1*). In dit vlak leken zich reeds drie sporen af te tekenen.

Figuur 1: Archeologisch vlak dat zich onder de gesloopte bebouwing bevindt (ARCHEBO bvba, 2016).

In het opgekuiste profiel van deze werkput, die zich vlak naast de bestaande kelderruimte bevindt, werd één spoor aangetroffen. Het spoor beschikte over een donkergrijze tot lichtbruine heterogene vulling. In dit spoor werd evenwel geen dateerbaar materiaal aangetroffen. Het tweede archeologische niveau bevond zich op ca. 40 cm onder het maaiveld.

Figuur 2: Profiel van werkput 1 (ARCHEBO bvba, 2016).

Werkput 2:

Een groot deel van werkput 2 was recentelijk verstoord door de aanleg van een stookolietank (wp2sp1). Het archeologische niveau – dat lijkt overeen te stemmen met het tweede archeologische niveau uit werkput 1 - werd aangetroffen op 25.49 m TAW oftewel ca. 60 cm onder het maaiveld. In totaal werden er 4 sporen aangetroffen.

Figuur 3: Overzichtsfoto werkput 2 (ARCHEBO bvba, 2016).

Spoor 2 betrof een grote langwerpige kuil die machinaal gecoupeerd werd. Het spoor bevat recent bouwpuin (beton, baksteen) alsook faïence en glas.

Spoor 3 beschikte over een rechthoekige vorm en donkergrijze tot donkerbruine homogene kleur. De kuil bevatte naast een grote hoeveelheid baksteenpuin en ijzerzandsteen ook veel botmateriaal. Er werd evenwel geen dateerbaar materiaal in die spoor aangetroffen.

Spoor 4 betrof een ovale kuil met donkergrijze tot lichtgrijze homogene kleur. Buiten één musketkogel werden er geen vondsten in dit spoor aangetroffen.

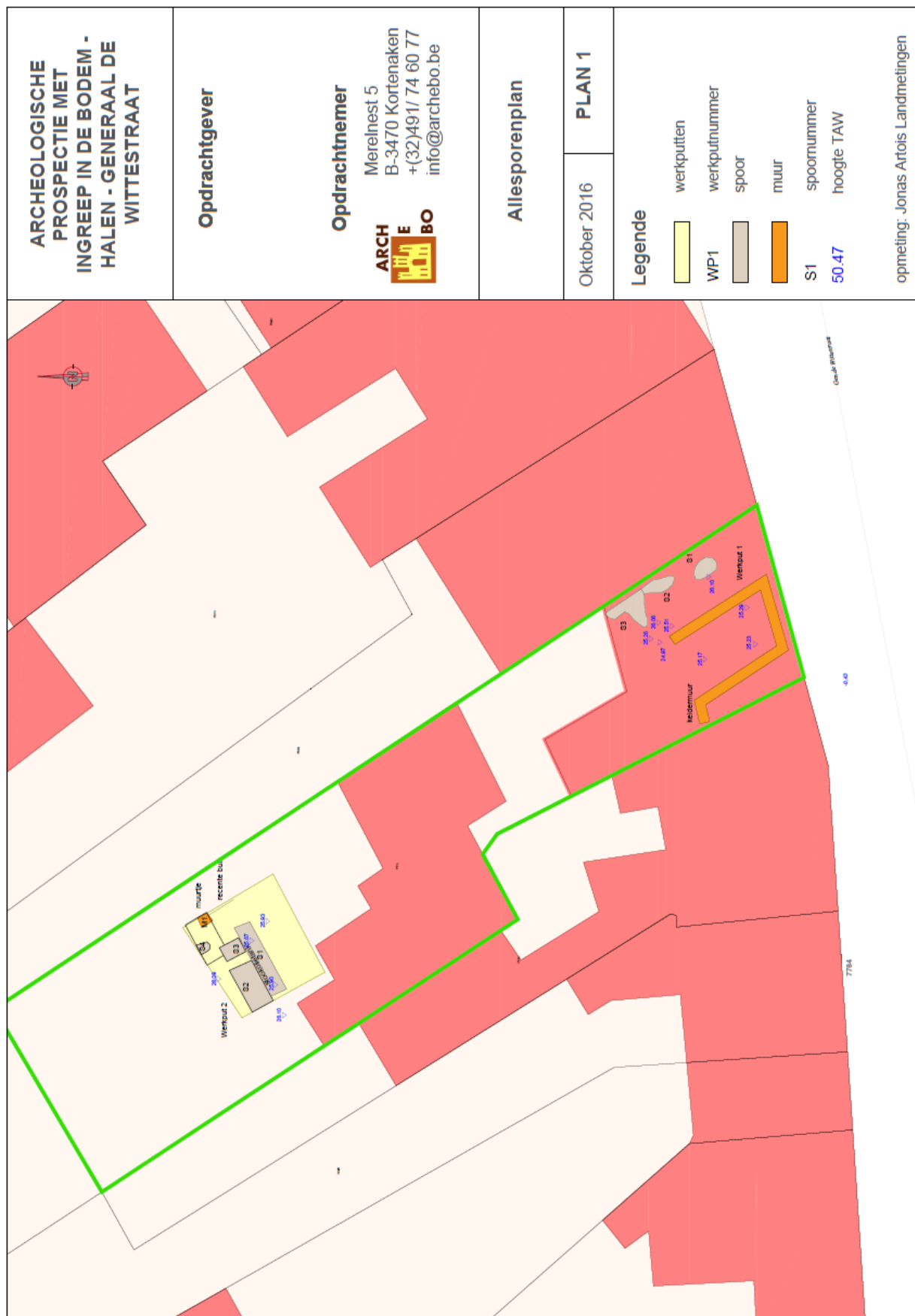
Deze sporen – in het bijzonder spoor 4 - sluiten qua kleur aan bij de laat-middeleeuwse en vroeg post-middeleeuwse sporen die aangetroffen werden in de neerstraat (onderzoek Haast bvba).

Figuur 4: Vlakfoto van spoor 3 in werkput 2 (ARCHEBO bvba, 2016).

Figuur 5: Vlakfoto van spoor 1 in werkput 2 (ARCHEBO bvba, 2016).

10.3. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN

Er werd slechts één archeologische vondst aangetroffen. Het betreft een musketkogel afkomstig uit spoor 4 in werkput 2. Dit voorwerp dient gedateerd te worden tussen 1500-1850.

11. EVALUATIE, WAARDERING EN AANBEVELINGEN

11.1. EVALUATIE EN BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

Hierbij moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

Tijdens de bureaustudie:

- Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?
 - o De gekende archeologische en historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksperceel zijn eerder beperkt tot zelfs onbestaande voor wat het luik archeologie betreft. Wel kan gesteld dat, gelet op de geschiedenis van Halen als Loonse en Luikse stad en op voorwaarde dat het bodemarchief redelijk ongeschonden bleef, er zeker en vast sporen zullen aan te treffen zijn van middeleeuwse – ambachtelijke – activiteiten op het terrein en (restanten) constructies zoals beerputten en waterputten.
- Welke info is er te vinden over de ontwikkelingen op het terrein sinds de middeleeuwen?
 - o Er is weinig of geen informatie te vinden specifiek met betrekking tot het te onderzoeken perceel. De info is beperkt tot hetgeen uit algemene literatuur of uit cartografische bronnen af te leiden is.
- Hoe was de oude perceelsindeling?
 - o Er is een herindeling van de percelen geweest maar die lijkt recent te zijn; in of na het interbellum en lijkt samen te hangen met het vervangen of verbouwen van de voormalige stadsboerderij(en). Die wijziging is goed zichtbaar door een superpositie van de huidige kadastrale grenzen van het perceel op de perceelsindeling zoals weergegeven in de Atlas van buurtwegen.
- Welke info is er nog te vinden over de voormalige/huidige constructies op het terrein?
 - o Uit de cartografische en fotografische bronnen is af te leiden dat de oudst gekende constructie een soort stadsboerderij was met een grote inrijpoort. De constructie was opgetrokken in baksteen met een ogenschijnlijk gecementeerde plint en natuurstenen raam-, deur en poortomslijstingen. Boven de grote inrijpoort is een gesloten raam; blijkbaar een soort luik dat waarschijnlijk toegang gaf tot een voorraadzolder. Van de huidige constructie zijn geen plannen bewaard. Afgaande op empirische vaststellingen lijkt het een gebouw uit het interbellum. De gevelindeling is volledig veranderd; het lijkt erop dat de oude boerderij volledig afgebroken werd.
- In welke mate is het terrein reeds verstoord?
 - o Wij hadden geen toegang tot het huidige gebouw en dus hebben we geen vaststellingen kunnen doen naar aanwezigheid van kelders. In derhalve is het moeilijk vast te stellen in welke mate het terrein reeds verstoord is. De noordelijke helft van het perceel lijkt ongeschonden te zijn.

- In welke mate verstoren de geplande werken het archeologisch erfgoed?
 - o De geplande werken verstoren het bodemarchief slechts in geringere mate aangezien er geen kelders voorzien zijn. Toch is de impact van de uitgravingen voor funderingen niet te onderschatten. De minimale aanpassing van het maaiveld, plaatselijk zelfs aanvulling in plaats van afgraving lijkt weinig tot geen impact te gaan hebben op het bodemarchief.
- Welke onderzoeksvragen moeten bijkomend bij de prospectie met ingreep in de bodem beantwoord worden?
 - o De reeds gestelde vragen volstaan.
- Wat is de te volgen strategie tijdens het prospectieonderzoek?
 - o De te volgen strategie is uitvoerig vastgelegd in de Bijzondere Voorwaarden uitgevaardigd door Onroerend erfgoed.

Tijdens de prospectie met ingreep in de bodem:

- Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden? Welke elementen uit de historische documentatie wordt bevestigd/weerlegd door de prospectie?
 - o De sporen kunnen niet gelinkt worden aan de resultaten van de bureaustudie.
- Wat was de invloed van de voormalige bebouwing/bestaande verhardingen op het archeologisch erfgoed?
 - o In bepaalde zones was de invloed van de voormalige bebouwing/bestaande verhardingen quasi nihil op het archeologische erfgoed. Enerzijds is er een zone die wel verstoord is door de aanwezigheid van een kelder, anderzijds lijkt ook de tuinzone een verstoring te kennen door het ingraven van een stookolietank.
- Op welke diepte bevindt zich de natuurlijke bodem?
 - o De natuurlijke bodem bevindt tussen 25.40 en 25.20 m TAW.
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
 - o In de werkputten werden in totaal 5 sporen aangetroffen. In werkput 1 werd één kuil in het profiel van de put aangetroffen. Deze kuil beschikt over een homogene donkergrijze kleur en bevatte geen dateerbaar materiaal. In werkput 2 werden naast de stookolietank drie andere sporen aangetroffen. Een eerste spoor (wp2sp2) betreft een recente afvalkuil gevuld met bouwpuin. Het tweede spoor (wp2sp3) betreft een rechthoekige kuil die naast baksteen- en ijzerzandsteenfragmenten ook botmateriaal bevatte. Geen dateerbaar materiaal werd in deze kuil aangetroffen. Het laatste spoor betreft eveneens een kuil maar met een ovale vorm. In dit spoor werd één vondst aangetroffen; een musketkogel.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
 - o De hierboven beschreven sporen kennen een antropogene oorsprong.
- Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband?
 - o De sporen bevinden zich in een stratigrafisch verband waarbij de sporen uit het tweede archeologische niveau qua kleur aansluiten bij de laat-middeleeuwse en vroeg post-middeleeuwse sporen die aangetroffen werden in de neerstraat (onderzoek Haast bvba). De sporen uit eerste archeologische niveau lijken iets recenter te zijn (17de-18de eeuw).
- Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten? En hoe zijn die over de verschillende proefputten heen gelinkt?

- Vooraan het terrein (straatkant) werden twee archeologische niveaus aangetroffen. Het eerste niveau bevond zich vlak onder de bestaande bebouwing. Het tweede niveau bevindt zich ca. 30-40 cm onder het eerste niveau. Achteraan het onderzoeksgebied (tuinzone) werd evenwel alleen het tweede archeologische niveau waargenomen.
- Bevatten deze lagen archeologische vondsten en uit welke periode dateren deze vondsten?
 - Het eerste archeologische niveau bevatte aardewerk fragmenten die in de late middeleeuwen tot post-middeleeuwse periode dienen gedateerd te worden.
- Kunnen er afbakeningen gemaakt worden naar chronologie, ruimte (omvang, verspreiding, indeling site, ruimtelijke relaties) en functie (incl. de argumentatie)?
 - Er kunnen geen afbakeningen gemaakt worden naar chronologie, ruimte en functie. Dit omdat de onderzochte oppervlakte te beperkt is om hier uitspraken over te doen.
- Wat is de verwachte en vastgestelde bewaringstoestand van de sporen/ van de verschillende afbakeningen / van de vindplaats in zijn geheel?
 - De site beschikt over een matig tot goede verwachte en vastgestelde bewaringstoestand.
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?
 - De archeologische vindplaats beschikt over een hoge waarde. Dit aangezien ze bijdraagt tot de archeologische informatie over de ontwikkeling en indeling van de middeleeuwse stad Halen.
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
 - Aangezien de geplande bebouwing niet onderkelderd zal worden, lijkt de impact op de archeologische niveaus beperkt. Met de aanleg van de vloerplaat zal er evenwel één niveau verstoord worden. Dit zowel in de geplande bebouwing als parkeerruimtes.
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud *in situ*)?
 - Een archeologische begeleiding van de werken tijdens de aanleg van de vloerplaten is noodzakelijk. De plaatsen waar archeologische interessante sporen zichtbaar worden in het vlak tijdens deze begeleiding en die *in situ* behouden kunnen blijven, dienen afgedekt te worden met geotextiel.
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet *in situ* bewaard kunnen blijven:
 1. Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?
 - a. De zones waar vloerplaten geplaatst zullen worden dienen archeologisch begeleid te worden (zie kaart).
 2. Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?
 - a. Er dient rekening gehouden te worden met de hoge bewaring van het erfgoed. Hierdoor dient het plaatsen van de vloerplaten archeologisch begeleid te worden.
- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
 - Kunnen de aangetroffen sporen ons iets meer vertellen over de ontwikkeling van de stad Halen?
 - Wat is de functie en ruimtelijke indeling van de sporen?

- Wat is de datering van de aangetroffen sporen/structuren?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?
 - Conservatie metalen (aantal 5)
 - Conservatie keramiek (aantal 5)
 - Conservatie glas (aantal 1)
 - Analyse macroresten (aantal 3)

11.2. WAARDERING

De sporen kennen een goede bewaring, zowel in het vlak als in de diepte, waarbij een eerste archeologische niveau zich reeds vlak onder de bestaande bebouwing bevond. De sporen kunnen evenwel niet gelinkt worden aan de resultaten van de bureaustudie en krijgen dan ook een hoge waardering mee.

11.3. AANBEVELINGEN

Een archeologische begeleiding van de werken tijdens de aanleg van de vloerplaten is noodzakelijk. Tijdens het afgraven van de grond voor het niveau van de vloerplaat zullen archeologisch interessante sporen aan het licht komen. De vloerplaat snijdt niet diep in zodoende één archeologisch niveau voldoende lijkt. Dit niveau van de vloerplaat bevindt zich op 26.00 mTAW. Op dit aangelegde niveau dienen alle sporen ingetekend te worden. De plaatsen waar archeologische interessante sporen zichtbaar worden in het vlak tijdens deze begeleiding en die in situ behouden kunnen blijven, dienen afgedekt te worden met geotextiel.

12. BIBLIOGRAFIE

AGIV (Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen) (2011), <http://www.agiv.be/gis/>.

CAI (Centrale Archeologische Inventaris) (2011), <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>.

Koninklijke Bibliotheek van België (2010), Ferrariskaart, http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerrarisCarte_nl.html.

Van de Konijnenburg, R., *Archeologische prospectie Beringen, Rozenlaan*, HAAST rapport 2013-02.

13. BIJLAGEN

- Fotolijst
- Sporenlijst
- Vondstenlijst
- Plannenlijst

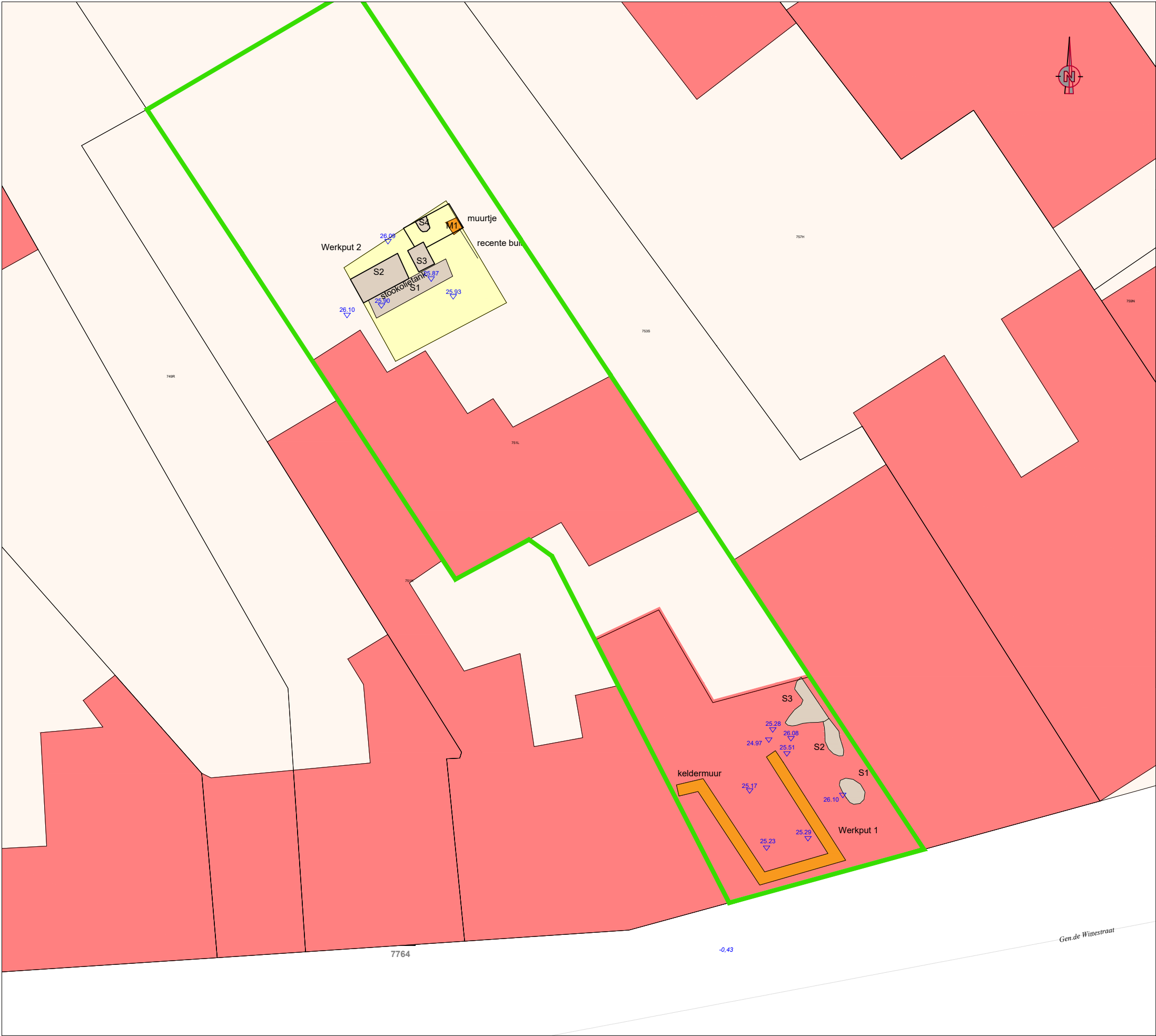
FOTOLIJST						
Fotonummer	Werkput	Overzichtsfoto	Spoor	Profiel	Opmerkingen	Datum
1	1			noord		14-9-2016
2	1			zuidoost		14-9-2016
3	1	X				14-9-2016
4	1	X				14-9-2016
5	1	X				14-9-2016
6	1	X				14-9-2016
7	1	X				14-9-2016
8	1	X				14-9-2016
9	2			west		14-9-2016
10	2	X				23-9-2016
11	2	X				23-9-2016
12	2	X				23-9-2016
13	2	X				23-9-2016
14	2	X				23-9-2016
15	2		2			23-9-2016
16	2		3			23-9-2016
17	2		4			23-9-2016
18	1			zuidoost		23-9-2016
19	1			zuidoost	detail	23-9-2016

SPORENLIJST								
Spoornummer	Werkput	Vlak	Kleur		Inclusies		Interpretatie	Datering
			hoofdkleur	bijkleur	soort			
WP1SP1	1	1	bruin	grijs	houtschool		kuil	onbekend
WP1SP2	1	1	donkerbruin	donkergrijs	houtschool		kuil	onbekend
WP1SP3	1	1	grijs	bruin			kuil	onbekend
WP1SP4	1		donkergrijs	bruin	houtschool, baksteen		kuil	onbekend
WP2SP1	2	1					stookolietank	Recent
WP2SP2	2	2 & 3	donkergrijs	bruin	baksteen, ijzer, beton		recente versterking aanleg stookolietank	Recent
WP2SP3	2	2	donkergrijs	beige	bot, baksteen		afvalkuil	onbekend
WP2SP4	2	2	donkergrijs	beige	houtschool- en baksteenspikkels		kuil	onbekend

VONDSTENLIJST							
Vondstnummer	Werkput	Spoor	Vlak	Spoornummer/losse vondst	Materiaalsoort	Determinatie	Datering
1	2	4	2		lood	musketkogel	ca. 1520-1850

PLANNENLIJST

Plan 1 Allesporenplan

ARCHEOLOGISCHE
PROSPECTIE MET
INGREEP IN DE BODEM -
HALEN - GENERAAL DE
WITTESTRAAT

Opdrachtgever

Opdrachtnemer

Merelnest 5
B-3470 Kortenaken
+(32)491/ 74 60 77
info@archebo.be

Allesporenplan

Oktober 2016

PLAN 1

Legende

- werkputten
- WP1 werkputnummer
- spoor
- muur
- S1 spoornummer
- 50.47 hoogte TAW

opmeting: Jonas Artois Landmetingen